

Zeitschrift: Romanica Raetica : perscrutaziun da l'intschess rumantsch
Band: 9 (1993)

Artikel: Viarva romontscha : contribuziuns davart il lungatg, sia histora e sia tgira
Kapitel: Votum davart il "Rumantsch Grischun"
Autor: Decurtins, Alexi
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-859062>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 06.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Votum davart
il «Rumantsch Grischun»

(fatgs el ravugl dalla Romania a Trun, ils 18 da november 1989)

8. Votum davart il «Rumantsch Grischun»

(Ins paregli en quei connex era las ponderaziuns sut ils nrs. 5 e 7; plinavon vol. I, p. 342 ss.)

I

Avon biebein in onn ha Theo Candinas curnau d'alarm a Sagogn partenent il «Rumantsch Grischun». Sche jeu fuss lu buca staus fatschentaus cun metter giudamaun arbagias – la Romania haveva gest numnau mei commember d'honor – vess jeu vuliu e forsa era dui dir miu meini. E cun quel pigl emprem in detschiert avertiment. Il giavisch, naschius ord atgnas experienzas, numnadamein: Da gie buca curdar anavos els embrugls dils onns sissonta. Tals svaris surveschan a negin nuot. Anzi, lunschora il meglier fuss d'entscheiver e mantener ina discussiun aviarta mo raschuneivla.

II

Cunquei che nus essan dacasa tier la Romania, cunvegn ei dad accentuar, che ella – sias suprastonzas e sias radunonzas da delegai – hagian fatg bien, ensemen cun las autras societads affiliadas alla Ligia Romontscha, dafertontier ils pass e las preparativas pil lungatg da canzlia, numnaus «Rumantsch Grischun». Ins sa pia cun la megliera veglia buca far, sco sche la Ligia Romontscha vess fatg mo tschettabiget.

Ch'ins seigi scaldaus u meins scaldaus pil resultat, duas caussas ston ins renconuscher: Il professor Heinrich Schmid, che ha survegniu l'incumbensa leutier, ha fatg e dau il meglier pusseivel. In mied coherent, schegie per l'ins e l'auters quadrellaus empau da gagl, buc adina tgunschs en bucca ni stunonts per l'ureglia.

Secundo: Tonaton ins legia e capescha il «Rumantsch Grischun». El ademplescha las funcziuns placativas ed autras ch'ins spitgava dad el. La Ligia Romontscha e ses organs, gidada da biars, e tenor miu gust da memia biars predicatur jasters, quei ch'ei carteivel buca stau pauc cuntraproductiv, ha procurau cun success ch'il «Rumantsch Grischun» ha fitgau pei en quels 7–8 onns en moda evidenta e statisticamein palpabla.

Jeu tralasel cheu da far la reit da presenza romontscha nova, naven dil cudisch da telefon, ni naven dil telefon che dedesta la damaun sur ils avertiments sin vias e straduns, sillas preits da reclama eav.

Buca dubi! Quella presenza telegrammatica per aschidadir ei per nus a medem temps ina petga ed in aspect da prestige che nus possedevan avon buc. In prestige pils Romontschs en las regiuns ed in signal positiv per quels d'ordeifer che vegnan aschia confruntai cun-
tinuadamein cun nies lungatg.

III

Quella sperta accoglientscha sco lungatg placativ - cunzun en cercels intellectuals - ed il giavisch da batter il fier schiditg ch'el ei caulds, han podà effectuvau ch'ins ha piars la ballontscha. Vitier ei vegnius igl agid spontan d'anoviar per l'idea (economia e pressa, instituziuns da tutta specia.). Tenor miu giudicar han ins dau liber il «Rumantsch Grischun» memia baul per camps e terrens che fuvan aunc buca prompts persuenter. Onz baul en quei senn ch'ins ha stuiu improvisar, ch'ei ha muncau l'infrastructura persuenter, ils fundament, l'informaziun e la finala il pli impurtont: l'acceptanza dils Romontschs sezs che dueigien vegnir confruntai cun il niev mied.

Jeu fuss per mia part buca surstaus sche quella cuorsa nuncontrollada al «Rumantsch Grischun» tschentass nus en in proxim avegnir pli che mai avon la damonda da nossas forzas. Ord quella vesta eis ei bien da buca scumbigliar la loialitad magari derasada enviers l'idea d'in lungatg cumineivel cun ina acceptanza viva, resentida ed activa dils biars Romontschs.

IV

Dad in cert mument naven hai jeu giu la gussa impressiun che la campagna pil «Rumantsch Grischun» detti dad ina idea buna e valeivla en ina idea fixa, ni sch'ins vul en ina «ideologia». Forsa meins dils iniziants anora sco da persunas e da giuvnals entusiasmai ed engaschai che din: «Cul romontsch stat ei mal, nunditgont ils sforzs ch'ins fa. Il «Rumantsch Grischun» ei ina nova perspectiva, la suletta che sa midar la situaziun per dabia».

En quei risguard sund jeu plitost reservaus. Jeu dubetel zun fetg ch'ins sappi zanistrar en fatgs da lungatg las valurs. Senz'auter ch'ei drova planisaziun. Mo dad in lungatg administrau tegn jeu mez pauc. La damonda cardinala ei quella: Duei ins considerar il moviment dil tratsch ensi, en siu svilup natural, ni plitost dalla structura e dalla tempra bein aunc falombra dil «Rumantsch Grischun» engiu?

V

El Grischun, ed el Grischun romontsch en special, ei la cultura, cunzun la cultura linguistica, sesviluppada en regiuns ni en caums. Ils idioms da scartira, che cuarclan faschas dialectalas d'ina certa coerenza (ins patratgi per semeglia al diftong -au-, ni al characteristic -s predicativ en Surselva), ein sefatgs en tschiens e tschiens onns e carschi a lungatgs tuttavia cumplets e bastonts pils basegns da communicaziun, ad idioms ch'ei vegni slargiai da cuntin.

Per la glied digl intschess ein els daventai en famiglia, ella publicitad, en scola e baselgia ina part dad ella sezza. Instruments, megliers u menders, ch'ella damogna. Quei vala en nossa regiun pil da Medel sco per quel da Tujetsch, pil da Trun sco pil da Breil, per quel da Pigniu sco per quel da Vrin ni da Duin. La glied s'identifichescha cugl agen idiom, era sche il dialect dil liug cuchegia ord bias sgrema.

Cunquei eisi detg - e ton hai jeu empriu dil temps dils svaris dil «de» e «da», che fava cumparegliaus cun il «Rumantsch Grischun» pintga caussa - che ligioms emoziunals giogan ina rolla ch'ins fa bein da buca sutvaletar, senza ch'ins mondi gest sin las barricadas.

VI

En quei equiliber relativ e nunperfetg rabetscha il «Rumantsch Grischun» ina nova dimensiun. Ina dimensiun che renda in cert malruaus ed ina desorientaziun, sche quella vegn buca reflectada e tuchegiada. E quei cunzun tier plidaders che han buca la disa sco nus auters, che mein d'in idiom a l'auter senza difficultads. Autras scripziuns sepresentan, auters suns, autras fuormas, e lu sequenzas ch'ei pli u meins identicas cugl agen idiom.

Mintgin da nus che dat scola u che ha dau scola sa che la cultivaziun dil romontsch (en ses idioms) ei gia per sesezza tut auter che leva e ch'ella fa il meglier pusseivel en circumstanzias maldadas.

Pretender ch'il plidader, che sesenta zaco dacasa en siu idiom, fetschi en quella situaziun linguistica, gia cargada, da sesez anora ulteriurs sforzs per ina nova fuorma da romontsch, per in niev idiom, ei in'interpresa silpli pauc discutabla.

Ina proposta savess pia esser quella da buca insister memiazun cul «Rumantsch Grischun» leu nua ch'ils idioms funcziuneschan e fan il survetsch bein ed endretg.

Infrastructura moderna d'informaziun linguistica tier la Lìgia Romontscha

VII

Cheu arrivein nus tenor miu giudicar ad in secund punct, al qual jeu hai gia fatg allusiun. Sche nus cuntinuein cul «Rumantsch Grischun» cul medem ritmus sco tochen dacheu, sche nus tschentein buca claras prioritads, ris-chein nus buca mo da destabilisar in-tschess per la letga aunc intacts, mobein era da smesar nossas forzas e da sviar ellas ordeifer las regiuns.

Igl ei enconuschent ch'ils basegns pil «Rumantsch Grischun», savens buca dictai e giavischai dils Romontschs sezs, creschan ad in crescher. Sch'ins lai denton valer ch'il «Rumantsch Grischun» sa la finfinala mo viver e senutrir dallas ragischs dils idioms enneu, va ei buc autruisa che da luvrar sils dus ers enina. Sin quel tradiziunal dils

idioms e sil gir nui, sigl er niev dil lungatg unitar. Cun auters plaids: la resca che quei damondi da nus e da nies potenzial da memia, ei buca nunprobabla.

Ina secunda proposta concreta en nossa discussiun fuss quella da definir, sche pusseivel ensemen cul Cantun, la part da mintgin. Da scaffir forsa era ina cumissiun paritetica, buca memia gronda cun ina certa distanza, che cusseglia, co applicar il «Rumantsch Grischun» senza seschar en aventuras senza funs e riva e senza senn.

Per finir: Ideas, bunas ideas san ins buca mazzar. Il «Rumantsch Grischun» ei en divers graus ina tala e per sesezza in pass anavon. Nus periclitein denton bia, sche nus surestimein el e pretendein dad el dapli che quei ch'el sa porscher.

